

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Egy gomba specifikus protein foszfatáz vizsgálata

Tóthné Szabó Krisztina

Témavezető: Dr. Dombrádi Viktor Béla

DEBRECENI EGYETEM
Molekuláris Orvostudomány Doktori Iskola

Debrecen, 2020

Egy gomba specifikus protein foszfatáz vizsgálata

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
az Elméleti Orvostudományok tudományágban

Írta: Tóthné Szabó Krisztina okleveles molekuláris biológus

Készült a Debreceni Egyetem Molekuláris Orvostudomány doktori iskolája
(Jelátviteli folyamatok sejt- és molekuláris biológiája programja) keretében

Témavezető: Prof. Dr. Dombrádi Viktor Béla

Az értekezés bírálói: Prof. Dr. Gácsér Attila, MTA doktora
Dr. Szatmári István, PhD

A bírálóbizottság:
elnök: Prof. Dr. Csernoch László, MTA doktora
tagok: Prof. Dr. Gácsér Attila, MTA doktora
Dr. Szatmári István, PhD
Ifj. Prof. Dr. Gallyas Ferenc, MTA doktora
Prof. Dr. Nagy Bálint, MTA doktora

Az értekezés védésének időpontja: Debreceni Egyetem ÁOK, Belgyógyászati Intézet
„A” épület tanterme
2020. szeptember 7, 13:00 óra

Bevezetés

Az invazív candidiasis a *Candida* genusba tartozó gombák által okozott súlyos fertőzés. A betegek közül leggyakrabban izolált *Candida* faj a *Candida albicans*. Egy 2008 és 2011 között végzett tanulmány szerint 2329 klinikai mintából 885 (38 %) esetben izoláltak *C. albicans*-t, de emellett más *Candida* fajok - mint a *Candida glabrata* vagy a *Candida parapsilosis* - is kezdenek elterjedni a kórházi fertőzéseket okozó kórokozók körében. A *C. albicans* a normál humán mikrobiom tagja. Egészséges emberek 65 %-ában található meg ez az opportunistá patogén úgy, hogy nem okoz komoly tüneteket. A környezeti tényezők változásával viszont veszélyes patogén gombaként viselkedik. Ismeretes, hogy a legyengült immunrendszerű betegekben (AIDS, autoimmun betegség, immunszuppresszív kezelés) a candidiasis halálos kimenetelű lehet. Magas a fertőzés rizikófaktora a cukorbetegség, rákos betegek, terhes nők, valamint idős emberek között, továbbá szteroid és antibiotikum terápia használata esetén. Mivel a jelenleg használt gombaölő szerekkel szemben egyre gyakoribb a rezisztencia, szükségessé vált olyan új hatáspontú gyógyszerek és kombinált terápiák kifejlesztése, amelyekkel hatékonyan szállhatunk szembe a *C. albicans* fertőzésekkel. A manapság forgalmazott gyógyszerek jelentős része jelátviteli útvonalakat érint, ezért úgy gondoljuk, hogy a szignáltranszdukciós terápia hatékony lehet a *C. albicans* elleni küzdelemben is. Az egyik leggyakoribb jelátviteli szignál a fehérjék foszforiláltsági állapota, amit a protein foszforiláció és defoszforiláció viszonya határoz meg. Számos ismert gyógyszer célpontjai a foszforilációt végző protein kinázok, amelyek mind egy ősi családból származnak. Emellett ígéretes megközelítés lehet, hogy a defoszforilációt végző foszfatázok csoportjából választunk gyógyszer célpontot. A protein foszfatázok családja sokkal változatosabb, evolúciójuk szerteágazó, és több gombaszpecifikus képviselőjüket is ismerjük. Az egyik ilyen gomba specifikus Ser/Thr foszfatáz a protein foszfatáz Z1, amelyet elsőként a *Saccharomyces cerevisiae* modellszervezetben írtak le. A *C. albicans*-ban egyetlen protein foszfatáz Z gén található, amit *CaPPZ1*-nek nevezték el, és kimutatták, hogy számos fiziológiás folyamatban játszik szerepet. Azt javasoljuk, hogy a gén terméke, a CaPpz1 protein megfelelő antifungális gyógyszer-célpont lehet a következő megfontolások alapján: Ismeretes, hogy a CaPpz1 gomba specifikus foszfatáz szerepet játszik a fertőzőképesség kialakításában. A *CaPPZ1* gén delécioja nem pusztítja el a gombát, de lassítja annak kitapadását és az azt követő élesztő-hifa átalakulást. Tehát a foszfatáz gátlása képes

blokkolni az invazív hifa forma fejlődését, ami összefüggésben áll a virulenciával. Úgy tűnik, hogy a *C. albicans* képes kompenzálni a foszfatáz hiányát, így a foszfatáz gátlása csak viszonylag enyhe következményekkel járna, ezért úgy gondoljuk, hogy a jelentősebb hatás kiváltására szükség van egy másik jelátviteli útvonal megzavarására is. Miután korábban kimutatták a CaPpz1 szerepét az oxidatív stressz válaszban, azt javasoljuk, hogy a foszfatáz gátlását enyhe oxidatív kezeléssel kombinálva egy specifikus antifungális kezelést lehetne kifejleszteni.

A CaPpz1 fiziológiás gátlószere a CaCab3 fehérje, ami nagy mérete és többirányú funkciója miatt nem tekinthető optimális gyógyszer-alapanyagnak. Ismeretes azonban, hogy a fehérje konzervált C-terminális doménjében található két CaPpz1 specifikus szerkezeti elem (az L1-csavarulat, és a specifikus C-terminális hélix); valamint a foszfatáz egyedi N-terminális doménje szabályozó funkcióval rendelkezik. Tehát a CaPpz1 specifikus C- és N-terminális szerkezeti elemei lehetővé teszik kis molekulatömegű CaPpz1 specifikus inhibitorok tervezését.

A fenti érvek alapján indokolt a CaPpz1 foszfatáz működésének és szabályozásának további kutatása. Mivel a korábbi célzott vizsgálatok a klasszikus élesztő modellel, a *S. cerevisiae*-vel végzett kísérletek logikáját követték, elképzelhető, hogy a *C. albicans* fonalas gombának éppen a fertőzőképességgel kapcsolatos funkciói nem kerültek felszínre. Ezért munkám során hipotézismentes, globális proteomikai és transzkriptomikai megközelítéseket alkalmaztam a foszfatáz új célpontjainak megismerésére, valamint eddig még nem ismert funkcióinak felkutatására. Kiemelt témám volt a CaPPZ1 gén hiánya és az oxidatív stressz kombinációjának együttes vizsgálata.

Célkitűzések

Fő célunk a gomba specifikus CaPpz1 foszfatáz új funkcióinak feltárása volt normál, valamint *tercier*-butil-hidroperoxid (tBOOH) kezeléssel kiváltott oxidatív stressz körülmények között. Ezt globális proteomikai és transzkriptomikai megközelítésben kívántuk vizsgálni. A kísérletekhez rendelkezésünkre állt a *cappz1* foszfatáz hiányos mutáns (KO) törzs, valamint a QMY23 kontroll (WT) törzs.

Először szeretnénk volna a mutáció hosszú távú hatását, vagyis a gomba adaptációs mechanizmusait megismerni. Ezt foszfoproteomikai és proteomikai vizsgálatokkal kívántuk megvalósítani, amit egy RT-qPCR alapú transzkriptomikai vizsgálattal kívántunk kiegészíteni. Az esetlegesen azonosított, eddig még le nem írt új fiziológiás funkció(k) relevanciáját kísérletesen is szeretnénk volna alátámasztani.

Másodszor meg kívántuk vizsgálni a vad és KO mutáns *C. albicans* törzsek reagálását egy gyors oxidatív stressz kezelésre. Olyan kísérleti rendszert kívántunk létrehozni, ami lehetőséget nyújt a foszfatáz hiányának, az oxidatív kezelésnek, valamint a kettő kombinációjának összehasonlító elemzésére. Ehhez be kellett állítanunk az optimális tenyésztési és kezelési körülményeket, amelyek már kimutatható hatással vannak a gombára, de nem okoznak drasztikus változást a sejtek növekedésében, életképességében, vitalitásában és morfológiájában. Mivel a QMY23 törzset eddig nem jellemezték ebből a szempontból, szeretnénk volna megismerni mind a két törzs fiziológiás viselkedését oxidatív stressz körülmények között. Az oxidatív stressz hatásosságát oxidatív enzimek aktivitásának és a sejtek glutation tartalmának mérésével kívántuk alátámasztani. A fiziológiás kísérletek beállítását és az optimalizálást követően két független módszerrel kívántuk a transzkriptomikai vizsgálatokat elvégezni. Előkísérletként egy DNS chip hibridizációs vizsgálatot terveztünk, amit egy új-generációs RNS szekvenáláson alapuló fő kísérlet követ. Az így kapott eredményeket RT-qPCR módszerrel kívántuk alátámasztani.

Mindezen vizsgálatoktól azt vártuk, hogy a CaPpz1 foszfatáz újabb funkcióit ismerhetjük fel. A globális vizsgálatok új adatokat szolgáltathatnak a foszfatáz hiánya és az oxidatív stressz közötti kölcsönhatásra. Abban reménykedtünk, hogy eredményeink hozzájárulhatnak egy specifikus CaPpz1 gátlás és egy enyhe oxidatív stressz kombinálásán alapuló új gombaellenes kezelés kidolgozásra.

Anyagok és módszerek

***C. albicans* sejtek tenyésztése**

A kísérletek során a *cappz1* foszfatáz hiányos mutáns (KO) törzset, valamint a QMY23 kontroll (WT) törzset használtuk. A tenyésztés során a két nap alatt YPD táptalajon, 37 °C-on felnövesztett telepekből kis kultúrákat készítettünk. Az így felnőtt tenyészetekből friss nagy kultúrákat hoztunk létre, amiket azonos optikai denzitás értékre állítottunk be. A proteomikai vizsgálatokhoz a kultúrákat majdnem log fázis eléréséig tenyésztettük. A transzkriptomikai vizsgálatokhoz a kezelés 1 órát vett igénybe, a sejteket *t*BOOH-val kezeltük, melynek végkoncentrációja 0,4 mM volt.

Biofilm képződés vizsgálata

Az *in vitro* biofilm képzést kétféle tápoldatban vizsgáltuk, egyrészt a szokásos hidrogén-karbonátmentes RPMI-1640-ben, másrészt pedig a szelektívebb Spider médiumban. Meghatároztuk a száraz biofilm tömeget, valamint a planktonikus/nem kötődött sejtek tömegét, továbbá végeztünk egy kristályibolya festés. A tenyészetekről mikroszkópos felvételeket is készítettünk egy Olympus BD40 fáziskontraszt mikroszkóp és a hozzá rögzített digitális kamera segítségével, 40x nagyításban.

Fiziológiás vizsgálatok

A gombasejtek fiziológiás állapotát több módszerrel is vizsgáltuk. A *t*BOOH-val kezelt és kezeletlen KO és WT tenyészetekből a sejteket kiszélesztettük YPD táptalajra és másnap megvizsgáltuk a sejtek kolóniaformáló képességét. Az eredményeket CFU/ml-ben adtuk meg. A sejtek életképességét metilénkék festéssel vizsgáltuk meg és fáziskontraszt mikroszkóp (*Euromex Holland*) alatt tettük láthatóvá. A sejtek vitalitását a *FungaLight*^{TM} CFDA, AM/Propidium Iodide Yeast Vitality Kít segítségével vizsgáltuk meg. A sejteket Leica SP8 konfokális mikroszkóp alatt vizsgáltuk. A mikroszkópos képek kiértékelését ImageJ szoftverrel végeztük. A sejtek morfológiáját *FungaLight*^{TM} Kittel való festés után Novocyte 3000 áramlási citométerrel (*Acea Biosciences, Inc.*) vizsgáltuk.

Enzimaktivitás mérések és glutation koncentrációk meghatározása

Az enzimaktivitás mérésekhez mechanikai roncsolással tártuk fel a *C. albicans* mintákat. A fehérjetartalmat Bradford-módszerrel határoztuk meg. A kataláz, szuperoxid dizmutáz, glutation reduktáz és peroxidáz enzimaktivitás méréseket fotometriás módszerekkel végeztük. A minták glutation tartalmának meghatározása során a sejteket 5 %-os szulfoszalicilsavban vettük fel. Az oxidált (GSSG) és redukált (GSH) glutation koncentrációkat glutation reduktáz-DTNB módszer segítségével mértük le.

Kétdimenziós elektroforézis és tömegspektrometria

A proteomikai vizsgálatokhoz a KO és WT sejtekből fehérjét preparáltunk. A minták fehérjetartalmát Bradford-reagenssel ellenőriztük. A kapott mintákat Ready-Prep 2D CleanUp Kit (*Bio-Rad*) segítségével tisztítottuk, majd azonnal felhasználtuk a kétdimenziós (2D) elektroforézishez. 3 biológiai párhuzamost, vagyis 3 KO és 3 WT mintát vizsgáltunk. Az első dimenzió az izoelektromos fókuszálás volt, amihez IPG (pH 4-7) csíkokat használtunk. A második dimenziós elválasztást 12 %-os SDS-poliakrilamid gélekben elektroforézissel végeztük. A géleket először ProQ Diamond festékkel festettük, ezzel tettük láthatóvá a foszfoproteineket. A géleket ezt követően házilag készített RuBPS [Ruthenium(II) tris(bathophenanthroline disulfonate) tetrasodium salt] fluoreszcens festékkel is megfestettük, ami a teljes proteomot detektálja. A géleket Pharox FX Plus Molecular Imager készülékkel szkenneltük.

A gélképeket Delta2D v4.4 (*Decodon*) szoftverrel analizáltuk. A minták közötti különbségek tanulmányozása három lépésben történt: elsőként a ProQ Diamonddal festett WT és KO géleket analizáltuk, majd a RuBPS-sel festetteket, végezetül minden foltot átvetítettünk egy egyesített gélképre foltkivágás céljából. Analizálást követően a szoftver automatikusan kiszámolta a minták közötti általános normalizált foltterfogat intenzitás változás értékeit, illetve Student-féle t-tesztel megállapította a különbségek szignifikanciáját. Azokat a foltokat, amelyek a WT és KO csoportok között szignifikáns eltérést ($p < 0,05$) mutattak a normalizált foltterfogatban, kivágtuk a kevert mintát tartalmazó gélekből és fehérje tartalmukat a kivágott gélben emésztettük tripszinnel. A gélből kidiffundált triptikus peptideket tartalmazó oldatot leszívtuk és beszárítottuk. A fehérje

azonosítást tömegspektrometriával végeztük. A peptideket Easy nLCII (*Burker*) nanoHPLC készülékkel választottuk el egymástól. A peptidelegyeket Zorbax 300SB-C18 sómentesítő oszlopra vittük fel, majd ezt követően Zorbax 300SB-C18 analitikai oszlopon választottuk el. Az analitikai oszlopról eluált peptideket 4000 QTREP (*ABSciex*) tömegspektrométerrel vizsgáltuk. Az MS/MS spektrumokat pozitív ion módban vettük fel és az információfüggő adatgyűjtő módszert (IDA) alkalmaztuk.

A fehérjék azonosítását a ProteinPilot 4.5 szoftver (*ABSciex*) segítségével végeztük a kapott MS/MS spektrumok alapján. Kérdéses esetekben a szekvenciákat az NCBI nem redundáns protein adatbázisában a blastp program segítségével ellenőriztük. Minden szekvencia annotálást megerősítettünk a CGD adatbázisban végzett kétlépéses független adatkereséssel.

RNS izolálás

A *C. albicans* sejteket liofilizálást követően TriReagentsben szuszpendáltuk. Mechanikai feltárás után a mintákhoz kloroformot adtunk a fázisok elválasztása érdekében, majd izopropanolt az RNS kicsapása végett. Az RNS-t nukleázmentes vízben vettük fel.

RNS szekvenálás

Az RNA-Seq könyvtárakat totál RNS-ből állítottuk elő a „TruSeq RNA Sample preparation Kit” (*Illumina*) protokollja alapján. A szekvenálás az *Illumina* NextSeq500 műszerrel történt. Mintánként hozzávetőlegesen 18-20 millió szekvenciárészletet kaptunk. Ezeket a read-eket ráillesztettük a referencia genomra (*C. albicans*_SC5314/ Assembly22 genom verzió). A genom térképezéshez, valamint az A és B allélok RPKM (Reads Per Kilobase Million) értékeinek megadásához és a bam fájlok létrehozásához a Tophat és Cufflinks bioinformatikai szoftvereket használtuk. Az egymáshoz tartozó A és B allélra vonatkozó RPKM értékeket összevontuk és ezeket használtuk a későbbi („downstream”) analízishez, amelyet az StrandNGS szoftverrel végeztünk. Az adatokat a DESEQ1 algoritmussal normalizáltuk. Az RNS szekvenálás nyers adataiból normalizálást követően log₂FC („fold change”) értékeket számoltunk. A szignifikancia megadásához az ANOVA tesztet alkalmaztuk, amelyet Tukey post hoc teszttel és Benjamini-Hochberg FDR (False Discovery Rate) teszttel kombináltunk. A hőképek (heat map) készítéséhez a Cluster v3.0 és a Java

TreeView v1.1.6r4 nyílt forráskódú applikációkat használtuk. A kapott adatokat GO term analízisnek vetettük alá, amely során külön vizsgáltuk a felül- és alulszabályozott géneket háromféle megközelítésben (funkció, folyamat, lokalizáció). Csak azokat a géndúsulásokat vettük értékelhetőnek, amelyek korrigált p értéke kisebb volt, mint 0,05. Az RNS szekvenálást az UD-GenoMed Medical Genomic Technologies Kft. végezte a Debreceni Egyetem Klinikai Központjában.

Reverz transzkripció és kvantitatív PCR (RT-qPCR)

Minden esetben a teljes RNS preparátumokból cDNS-t írtunk át úgy, hogy az RNS mintákat először DNáz enzimmel kezeltük. A kvantitatív PCR során használt primereket a Primer3 v0.4.0 szoftverrel terveztük, és az Oligo Analyser v1.0.2 programmal ellenőriztük. A kvantitatív valós-idejű PCR-hez a 2x qPCRBIO SyGreen Mix Lo-ROX (*Nucleotest BIO*) Master mixet használtuk. A méréseket a Roche LightCycler® 480 II (*Roche*) műszerrel végeztük. Az adatokat az *ACT1* gén expressziójához viszonyítottuk. A gének relatív expresszióját a vizsgált mintákban a $\Delta\Delta CP$ módszerrel határoztuk meg. A p értékeket Student- féle t-próbával, valamint ANOVA teszttel határoztuk meg.

Eredmények és következtetések

A CaPpz1 szerepe a proteom és a foszfoproteom vizsgálata alapján

A foszfoproteomika/proteomika metodikáját arra használtuk fel, hogy feltérképezzük a CaPpz1 hiányának hosszabb távú következményeit a *C. albicans*-ban. Ezek a vizsgálatok lehetővé tették, hogy olyan adaptációs mechanizmusokat tárjunk fel, amelyekkel az opportunistá patogén képes a foszfatáz hiányát kompenzálni. Összesen 25 fehérjét találtunk, aminek mennyisége és/vagy foszforiláltsági szintje megváltozott CaPpz1 hiányában. Ezeket a fehérjéket funkcionálisan 4 nagy csoportba sorolhatjuk: protein szintézis/degradáció, morfológiai változások, oxidatív stressz válasz, valamint metabolizmus.

A 25 azonosított fehérjéből 14 vesz részt a fehérje szintézis/degradáció folyamataiban. Ebből 9 közvetlenül részt vesz a translációban; ezek között van 1 translációs iniciációs faktor (Tif1), 3 translációs elongációs faktor (Efb1, Eft1 és Cef3) és 5 riboszómális fehérje komponens (Rpp0, Rps7A, Rpl9B, Rpl20B és Rps0A). További 3 chaperon fehérje (Ssa4, Tsa1 és Crp3) a szintetizálódó fehérjék feltekeredését biztosítja és 2 fehérje (Uba1 és Rad23) a protein degradációban vesz rész. A translációt érintő proteinek közül összesen 7 fehérje szintje csökkent, míg a proteolízist elősegítő Uba1 (ubikvitin aktiváló enzim) szintje növekedett CaPpz1 foszfatáz hiányában. Ez azt sugallja, hogy a foszfatáz nélkül a fehérje szintézis lelassul. Ezt a megfigyelést támasztja alá az a tény, hogy *S. cerevisiae*-ben az ScPpz1 szintén negatívan befolyásolja a translációt. A fehérjék foszforiláltsági szintje ezzel szemben sokkal változatosabb mintázatot mutatott a *CaPPZ1* gén deléciója nyomán. Az Eft2 (elongációs faktor), Rad23 (DNS repair protein) és az Rpp0 (riboszómális fehérje) foszforilációs szintje megnövekedett, míg a Rpl26 (riboszómális fehérje) és az Rps7A (riboszómális fehérje), a Tif1 (elongációs faktor) és az Uba1 (ubikvitin aktiváló enzim) fehérje foszforilációja lecsökkent. A foszforilációs szint csökkenése azzal magyarázható, hogy a CaPpz1 összefüggésben van más regulátorokkal, mint pl. a Sit4 foszfatáz, amellyel ellentétesen hat, illetve a MAP kinázzal, amivel összhangban működik. A Cef3 (elongációs faktor) fehérjét két foltban is azonosítottuk és miközben mindkét foltban csökkent fehérje mennyiséget detektáltunk, az egyik foltban csökkent a fehérje foszforilációja is. Tehát ebben az esetben a reguláció nem defoszforilációval történik.

Eredményeink alapján feltételezhetjük, hogy az Eft2 és Rpp0 szubsztrátjai lehetnek a CaPpz1-nek. A translációs elongációs faktor 2-nek a riboszóma transzlokációjában van szerepe a fehérje szintézis során. Az Rpp0 fehérjében számos kazein kináz 2 foszforilációs konszenzus szekvencia motívumot találtunk. Élesztő ortológjáról kimutatták, hogy kazein kinázzal szabályozható, azonban ez a szabályozás nem esszenciális a transláció során, inkább az ozmoregulációban van szerepe. Az 25 fehérjéből felépített hálózat is mutatta azon feltételezésünket, miszerint az Eft2 és a Rpp0 direkt célpontjai lehetnek a Ppz1 foszfatáznak. A hálózat központi magja a translációban szerepet játszó fehérjéket köti össze egymással több ponton és mivel az Eft2 elongációs faktor, míg az Rpp0 riboszómális fehérje, mindkettő fontos csomópontja a hálózatnak, kézenfekvő, hogy a Ppz1 ezen két fehérjén keresztül szabályozhatja a fehérje szintézist.

A CaPpz1 oxidatív stresszben való szerepét már korábban publikáltuk. Ezt alátámasztva sikerült 3 olyan oxidatív stresszel kapcsolatos fehérjét is kimutatnunk, amelyeknek a mennyisége vagy a foszforilációja változott: Ure2 (glutation peroxidáz), Dug1-szerű (Cys-Gly metallopeptidáz) és a Tsa1 (tioreodoxin peroxidáz). Eredményeink arra utalnak, hogy a foszfatáz hiánya befolyásolhatja a redukált és oxidált glutation arányát.

A CaPpz1 hiánya 5 metabolikus enzimet is befolyásolt. Az Idh1 (izocitrát dehidrogenáz) és a Tkl1 (transzketoláz) fehérje mennyisége megnövekedett a KO sejtekben. Az Aip1 (dehidrogenáz), Guk1 (guanilat kináz) és a Ham1 (inozin-trifoszfát pirofoszfatáz) fehérjék foszforilációja lecsökkent a mutáns sejtekben. Mint már korábban leírtam, ezeket a fehérje defoszforilációs hatásokat a foszfatáz hiányos törzsben a CaPpz1 és MAP-kináz útvonal közötti, valamint a CaPpz1 és a Sit4 foszfatázok közötti kölcsönhatásokkal értelmezhetjük.

Végül azonosítottunk 3 proteint, az Ade12 (adenilsuccinát szintáz), a Bmh1 (14-3-3 scaffold fehérje) és a Lia1-szerű (deoxihipuzin hidroxiláz) fehérjét, amelyek a morfológiai átalakulásban vesznek részt. Az Ade12 szintje megemelkedett CaPpz1 hiányában, míg a Bmh1 és Lia1-szerű fehérje szintje lecsökkent. Ezek az adatok jól korrelálnak egy korábban közölt biofilm vizsgálat során kapott eredményekkel, ui. az Ade12 felülszabályozott, míg az Bmh1 és a Lia1-szerű fehérje alulszabályozott a biofilm képzés során. Továbbá az általunk azonosított fehérjék közül 17-ről adatbázis kutatással azt találtuk, hogy szerepük lehet a biofilm képzés alatt.

Ezek az adatok arra sarkalltak bennünket, hogy kísérletesen megvizsgáljuk a *CaPPZ1* delécio hatását a biofilm képzésben. Azt tapasztaltuk, hogy a szelektív Spider médiumban a

KO mutáns törzs erősebb biofilmet képezett. Ez valószínűleg abból adódott, hogy a KO sejtek hifázó képessége alacsonyabb, nagyobb az élesztő sejtek aránya, ami kompaktabb struktúrát hozott létre. Tehát bizonyítottuk, hogy a CaPpz1 foszfatáznak szerepe van a biofilm képzésben. Ezen új funkció fiziológiai jelentőségének kivizsgálására további kísérletekre van szükség.

A CaPpz1 szerepe a transzkriptom analízis szerint

Ebben a kísérletsorozatban egy rövid tBOOH kezelést alkalmazva vizsgáltuk a gomba gyors válaszát az oxidatív stressz hatásra. Több módszerrel (növekedés, CFU számlálás, mikroszkópia) is alátámasztottuk, hogy a kísérleti körülményeket megfelelően állítottuk be egy globális transzkriptomikai vizsgálathoz. Kimutattuk, hogy a szubletális koncentrációjú tBOOH-val végzett 1 órás kezelés kis mértékben indukálja a gomba hifa képződését, csökkenti a sejtek növekedését, de nem öli meg azokat, annak ellenére, hogy gátolja a proliferációjukat. A KO sejtek esetében a tBOOH kezelés fungicid hatása igen jelentős, ami alátámasztja a foszfatáz és az oxidatív kezelés közötti kölcsönhatásra vonatkozó elképzelésünket. Ezt a kölcsönhatást megerősítette az antioxidáns enzimek aktivitásának emelkedése, valamint a redukált és oxidált glutation koncentrációk eltolódása is. Biokémiai vizsgálataink arra utaltak, hogy a sejtek redoxi státuszát a foszfatáz hiánya és az oxidatív kezelés külön-külön is befolyásolja, de a két hatás egymást felerősíti, vagyis szinergizmus lép fel közöttük. Fontos megjegyezni azt, hogy a KO törzzsel kapott enzimaktivitás változások önmagukban is új eredménynek számítanak, mert rámutatnak arra, hogy a CaPpz1 hogyan befolyásolhatja a *C. albicans* oxidálószerekkel szembeni érzékenységét.

Egy DNS chip hibridizációs előkísérlet után RNS szekvenálással határoztuk meg a kezelt és kezeletlen WT és KO sejtek génexpresszióját. Az első eredmények azt mutatták, hogy a foszfatáz hiánya és az oxidatív stressz kezelés önmagában csak kismértékű transzkriptom változást okoz, ezzel szemben a kettő együttesen markánsan megváltoztatja a *Candida* génexpressziós profilját.

Az adatokat egy teljes körű gén ontológiai elemzésnek vetettük alá, hogy megtudjuk, melyek azok a funkció, lokalizáció vagy folyamat szempontjából összetartozó gének, amelyek érintettek a foszfatáz hiányában és az oxidatív stressz alatt. Az adatok elemzése alapján végül öt fő géncsoportot különítettünk el, amelyek a membrán transzport, sejtfelszín,

oxidáció-redukció, riboszómális fehérjék és RNS metabolizmus kategóriákkal álltak kapcsolatban. Az egyes csoportok szigorú ellenőrzése után hőtérképeket készítettünk, és a térképek, valamint az elérhető irodalmi adatok alapján kiválasztottunk 44 db gént, amelyeknek az expresszióját RT-qPCR módszerrel kívántuk megerősíteni.

A transzport folyamatok esetében bizonyítottuk az *ENA2* nátriumion transzporter gén megnövekedett expresszióját KO törzsben. Irodalmi adatok alapján ismert, hogy a KO törzs jól tolerálja a sókezelést. Ezzel a kísérlettel sikerült igazolnunk a foszfátáz sóháztartásban kifejtett egyik hatásmechanizmusát. Ezen kívül több olyan transzport folyamatban is kimutattunk a CaPpz1 szerepét, amit eddig még nem írtak le. A *PHO84* foszfát, a *GIT1* glicerofoszfo-inozitol és a *HGT1* glükóz transzporter gének expressziója egyaránt növekedett a KO sejtekben. A *PHO84* transzkripciós szabályozása azért érdekes, mert a Pho84-ről kimutatták, hogy a *TORC1* (Target of Rapamycin complex 1) potenciális regulátora, ami a sejtnövekedést szabályozza. A Git1 által felvett glicerofoszfo-inozitol a sejtekben inozitol és foszfát forrásként szolgál. A *HGT1*-ről kimutatták, hogy egy nagy affinitású glükóz transzporter, amelynek expressziója megnövekedett különböző gyógyszerek jelenlétében. Ebből arra lehet következtetni, hogy a CaPpz1 szerepet játszhat a gyógyszerrezisztencia kialakításában.

A CaPpz1 oxidatív stressz válaszban betöltött szerepét jelezték a biokémiai vizsgálatok, amelyek rávilágítottak arra, hogy a CaPpz1 képes a patogén gomba oxidatív állapotát befolyásolni az oxidoreduktáz enzimek aktivitásának megváltoztatásával. Transzkriptomikai vizsgálatunk szerint 3 oxidázt kódoló gén (*CFL2*, *FET31*, *SOD4*) expressziója növekedett meg szignifikánsan a KO törzsben, tehát ezeknek a géneknek a szabályozásában szerepe lehet a CaPpz1-nek. A *CFL2* (oxidoreduktáz) és a *FET31* (multiréz oxidáz) oxidázokat kódoló gének expressziójának változása arra enged következtetni, hogy a CaPpz1-nek szerepe lehet a vas transzportban, mivel ezeknek a géneknek a terméke vas reduktáz aktivitással rendelkezik. A *SOD4* által kódolt szuperoxid dizmutáz esetében láttuk a legmarkánsabb változásokat. Valószínűsíthető, hogy a *SOD4* megemelkedett szintje segíti a mutáns sejtek túlélését oxidatív stressz körülmények között. Ez összhangban van az enzimaktivitás mérésekkel, ui. a SOD enzim aktivitása megemelkedett a KO sejtekben, tehát elképzelhető, hogy a SOD enzim aktivitását a CaPpz1 már a transláció szintjén befolyásolhatja.

Tehát a foszfatáz hiánya befolyásolja a membrán transzportot és az oxidációs-redukciós folyamatokat, ami megmagyarázza a deléciós mutáns törzsre jellemző fenotípusokat.

Külön megvizsgáltuk a tBOOH kezelés hatását önmagában. Ehhez összehasonlítottuk a kezelt kontroll törzs génexpresszióját a kontroll törzsével (WTt vs. WT). Azt találtuk, hogy az enyhe oxidatív stressz transzkriptomikai hatása mérsékelt volt.

Az oxidatív stressz önmagában négy, az oxidáció-redukció folyamatában szerepet játszó gén expresszióját növelte meg. Ezek közül a *FET31* és a *SOD4* mRNS szintje a kezeletlen KO sejtekben is megemelkedett, ami arra utal, hogy az oxidatív stressz és a foszfatáz hiánya azonos célpontokra irányul. Ezzel összhangban áll, hogy a *CFL4* és a *SOD3* expressziója szintén megemelkedett az oxidatív kezelés hatására. Eredményeinkből levonható, hogy a vas transzport szabályozása közös pont lehet a foszfatáz hiány és az oxidatív stressz jelátviteli útvonalaiiban; valamint a SOD enzimek expressziójának emelkedése egy újabb mechanizmus, ami összeköti a foszfatáz hiányát az oxidatív stressz elleni védelemmel.

A transzport folyamatok közül csak a *GAP1* aminosav transzporter és a *CDR1* ABC transzporter gének expressziója emelkedett tBOOH kezelés hatására. Ez azt mutatja, hogy az oxidatív stressz megváltoztathatja azon transzport folyamatokat, amelyeknek a gomba védelmi mechanizmusaiban van szerepe.

Összesen 4 sejtfelszínnel kapcsolatos gént sikerült azonosítanunk, amelyek expressziója lecsökkent oxidatív kezelés hatására: *CHT3* kitináz, *FGR41* adhézíós fehérje, *PLB1* foszfolipáz B és a *CDC19* piruvát kináz. Ezen gének termékei virulencia faktorként és sejtfelszíni markerként viselkedhetnek.

Az oxidatív kezelés önmagában kis mértékben csökkentette 5 citoszólikus riboszómális fehérje kódoló gén expresszióját. Ezek között található 3 citoszólikus riboszómális alegység (*RPL29*, *RPS3* és *RPS8A*) valamint a riboszómához kötődő *RPP1B* savi riboszómális fehérje génje és a *CAM1* translációs elongációs faktor génje. Ebből arra következtethetünk, hogy az oxidatív stressz hatására lecsökkent fehérje szintézis lehet az oka a sejtek alacsony kolóniaformáló képességének.

Végül új megfigyelésünk az, hogy az RNS metabolizmusban szerepet játszó gének expressziója megnövekedett oxidatív stressz hatására. 4 gén estében bizonyítottuk az eredeti megfigyelést, ezek közül a *BUD22* és az *NSA2* az rRNS érésben játszanak szerepet;

valamint az *SPB4* RNS helikáz és a *C3_02750W* ribonukleáz. Ez egy eddig még nem vizsgált oxidatív stressz válasz mechanizmusra hívta fel a figyelmünket.

A foszfatáz hiánya és a *tBOOH* kezelés együttes hatásának vizsgálata céljából összehasonlítottuk a kezelt és kezeletlen KO törzset (KOt vs. KO). Azt találtuk, hogy a két kondíció együttesen nagymértékű és markáns változásokat okozott. Azok a gének, amelyek önmagában is hatott a *tBOOH* kezelés, még nagyobb mértékben reagáltak, és ezen kívül megjelentek olyan gének is, amelyek eddig nem mutattak jelentős transzkripció változást.

A KOt sejtekben 5 transzport folyamatokban érintett gén (*HGT1*, *GAP1*, *CDR1*, *TRK1* és *NAG3*) expressziója növekedett meg. A *HGT1* génre önmagában hatott a foszfatáz hiánya, de a kezeléssel kombinálva ez a hatás felerősödött. A *GAP1* és *CDR1* gének expressziója *tBOOH* hatására már a WT törzsben is megnövekedett, de a mutáns genetikai háttérben ez a változás még jelentősebbé vált. A *TRK1* (K^+ transzporter) és a *NAG3* (MFS transzporter) gének expressziója csak KOt törzsben emelkedett meg jelentős mértékben. A Trk1 és Ppz1 közötti kölcsönhatást már leírták, de hogy ez a transzkripció szintjén is megvalósulhat, azt csak az oxidatív stressz körülményei között lehetett kimutatni. A Nag3 multidrog transzporter funkciója hasonlít a Hgt1 transzporterhez. Tehát a KO törzsben két pumpa is biztosíthatja az oxidálószer eltávolítását és a túlélést. Ezek az eredmények azt sugallják, hogy a CaPpz1-nek az ABC transzporterek módosítása révén szerepe lehet a gyógyszerrezisztencia kialakításában.

Az oxidációs-redukciós folyamatokban szerepet játszó gének közül a KO sejtekben a *SOD3*, *SOD4*, *CFL4* és az *AOX2* érzékenyen reagált *tBOOH* kezelésre. Ezek közül a *SOD3*, *SOD4* és *CFL4* a WT törzsben is megnövekedett a *tBOOH* kezelés hatására, azonban ez a sejtválasz jelentősen felerősödött a *PPZ1* hiányos törzsben. Az Aox2 (alternatív oxidáz) emelkedett expresszióját H_2O_2 -vel és menadianonnal kiváltott oxidatív stressz hatására már korábban publikálták. Mindezen eredmények bizonyítják az Aox2 fontosságát oxidatív stressz alatt, ami arra utal, hogy a fehérje védőfunkciót lát el.

A sejtfelszíni fehérjék alulszabályozását oxidatív stressz alatt már korábban leírtuk. Azt tapasztaltuk, hogy ezt a hatást a *CaPPZ1* gén deléciója felerősítette. Az *IFF1* (szekretált fehérje), a *PGK1* (foszfoglicerát kináz) és a *GPM1* (foszfoglicerát mutáz) gének mRNS szintje csak a kezelt KO sejtekben csökkent jelentős mértékben. A *PGK1*, *GPM1* és a fentebb említett *CDC19* gén termékét „feketemunkás” fehérjeként tartjuk számon, ugyanis

egyrészt metabolikus enzimként működnek a citoszólban, másrészt a sejtek felszínén a szimbionta folyamatokban vesznek részt. Az utóbbi ismerete fontos lehet egy antifungális terápia kifejlesztése szempontjából is.

Nagymértékű génexpressziós változást tapasztaltunk a kezelt KO törzsben a riboszómális gének expressziójában. Kétféle mintázatot kaptunk, - ui. a citoszólikus riboszómális fehérjéket kódoló gének expressziója lecsökkent, míg a mitokondriális riboszómális fehérjéket kódoló gének expressziója megnövekedett - ezért kettéválasztottuk ezeket a fehérjéket. A citoszólikus riboszómális fehérjéket kódoló gének közül 1 riboszómális nagy alegység (*RPL29*), 2 riboszómális kis alegység (*RPS3*, *RPS8A*), az *RPP1B* savi riboszómális fehérje és a *CAM1* elongációs faktor esetében a foszfatáz hiánya felerősítette a *tBOOH* kezelés hatását; a KOt törzsben az *EFT2* (transzlációs elongációs faktor) expressziója szignifikánsan lecsökkent. A proteomikai vizsgálataink során azt találtuk, hogy az *Eft2* szubsztrátja lehet a *CaPpz1*-nek, mivel foszforiláltsági szintje megemelkedett a KO törzsben, de a foszfatáz hiányában génexpressziós szinten nem detektáltunk szignifikáns változást. Valószínű, hogy a *CaPpz1* elsősorban poszttranszlációs szinten szabályozza az *Eft2* fehérjét, de mivel az oxidatív kezelés lecsökkentette az *EFT2* gén expresszióját KO törzsben, lehetséges, hogy az oxidatív stressz alatt transzkripciószabályozás is megvalósulhat.

A mitokondriális riboszómával kapcsolatos gének expressziós szintje egységesen megemelkedett a foszfatáz hiányos törzsben. Az *MRPL3* (riboszómális nagy alegység) és *C5_0453W* (riboszómális kis alegység) esetében bizonyítottuk az mRNS szint növekedését a *tBOOH* kezelt KO törzsben. A citoszólikus és mitokondriális riboszóma ellentétes szabályozását a fagocitózis által kiváltott stressz során már korábban felismerték azzal a magyarázattal, hogy a mitokondriális riboszóma a gomba túlélése szempontjából esszenciális funkciókat lát el.

Végül az RNS metabolizmus génjei egységes módon kisebb vagy nagyobb mértékben indukálódtak *tBOOH* kezelés hatására a KO törzsben. 4 gén (*BUD22*, *NSA2*, *C3_02750W* és *SPB4*) expressziója már a WT törzsben megnövekedett *tBOOH* kezelés hatására, és ez a növekedés felerősödött a foszfatáz hiányában. Emellett a *DIM1* rRNS dimetiláz és a pre-RNS érés szabályozásában szerepet játszó *ENP1* expressziója növekedett meg a KOt sejtekben. Mivel a *BUD22*, *NSA2*, *DIM1* és *ENP1* gének a pre-rRNS érésben vesznek részt,

lehetséges, hogy a már legyártott preriboszómák gyorsabban össze tudnak szerelődni a rövidtávú stressz alatt, ezáltal segítve a gomba védekezését az oxidatív stressz ellen. Megfigyeléseink hozzájárulhatnak egy új gombaellenes terápiás eljárás kidolgozásához, ui. fiziológiás kísérleteink szerint a foszfátáz hiányos sejtek oxidatív kezelése nagymértékben visszavetette azok növekedését és proliferációját. Továbbá a foszfátáz deléciója meggátolta az oxidatív stressz által indukált hifanövekedést, ami a virulencia faktorok szintjének csökkenésével együtt csökkentheti a patogén gomba fertőzőképességét. Eközben a gombasejtek életképesek maradtak. Ez egy fontos szempont, hiszen a *C. albicans* a normál mikrobiom tagja, ezért teljes eltávolítása a szervezetből nem kívánatos, mert utat nyithat az esetleg sokkal veszélyesebb gombafajok elszaporodása előtt. Tehát úgy gondoljuk, hogy a gomba Ppz1 specifikus gátlása és egy enyhe oxidatív stressz együttes alkalmazása kihasználható a felszíni gombafertőzések kombinált kezelésére. A disszertációmban bemutatott eredmények megteremtették az általunk javasolt eljárás elvi alapjait, és utat nyitottak a téma kidolgozásához szükséges további kutatások megvalósítása előtt.

Összefoglalás

A *C. albicans* egy opportunista humán patogén gomba, amely tartalmaz egy gomba specifikus Ser/Thr protein foszfatázt, a CaPpz1-t. A foszfatáznak szerepe van a kation homeosztázis fenntartásában, a sejtfal bioszintézisben, morfológiai változásokban, oxidatív stressz válaszban és a gomba virulenciájában. Munkám során omikai eszközökkel kutattam a CaPpz1 újabb funkcióit normál és oxidatív stressz körülmények között.

Elsőként a *ppz1* deléciós mutáns (KO) törzs adaptációs mechanizmusait vizsgáltuk proteomikai módszerekkel, összevetve a WT törzzsel. 2D elektroforézis és a gélek festése után, összesen 25 fehérjét sikerült azonosítanunk tömegspektrometriával, amelyek mennyisége és/vagy foszforilációs szintje jelentősen megváltozott a KO sejtekben. A fehérjék funkcionális analízisét követően megerősítettük a CaPpz1 szerepét a fehérje szintézisben, a morfológiai átalakulásban és az oxidatív stressz válaszban. Emellett felismertük és független kísérletekkel igazoltuk a CaPpz1 új funkcióját a biofilm képzésben. Ezt követően transzkriptomikai módszerekkel vizsgáltuk a KO és WT törzsek *terc*-butil-hidroperoxid (tBOOH) által kiváltott rövid oxidatív stresszre adott válaszát. Kimutattuk, hogy a tBOOH kezelés csökkentette a sejtek növekedését és gátolta a proliferációt, de nem befolyásolta lényegesen a sejtek életképességét és vitalitását. Az oxidatív stressz és a foszfatáz deléció érzékenyen érintette az antioxidáns enzimek aktivitását és a glutation oxidációs állapotát. A génexpressziós változások detektálására az RNS szekvenálást alkalmaztunk. Azt találtuk, hogy a CaPpz1 hiánya és az oxidatív stressz önmagában csak kis vagy közepes hatással rendelkezik, de a kettő együttesen markáns transzkripciós változásokat okoz, ami erős pozitív interakcióra utal. A gének ontológiai analízisét követően 44 gént választottunk ki további RT-qPCR vizsgálatra. Bizonyítottuk a CaPpz1 szerepét a membrán transzportban és az oxidációs-redukációs folyamatban. Igazoltuk, hogy oxidatív stressz alatt csökken a sejt felszíni fehérjéket és a citoszolikus riboszóma fehérjéket kódoló gének expressziója, míg a transzportban, oxidáció-redukcióban és az RNS metabolizmusban részt vevő gének expressziója megemelkedik. Ezek a változások a KO sejtekben felerősödtek, tehát a CaPpz1 megvédi a gombát az oxidatív stresszel szemben. Alapvető eredményeink felvetik annak a lehetőségét, hogy a CaPpz1 foszfatáz specifikus gátlása megfelelő oxidatív kezeléssel kombinálva, egy új *Candida*-ellenes terápia alapjául szolgálhat.

Publikációs jegyzék

**DEBRECENI
EGYETEM**

**DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR**

H-4002 Debrecen, Egyetem tér 1, Pf.: 400
Tel.: 52/410-443, e-mail: publikaciok@lib.unideb.hu

Nyilvántartási szám: DEENK/136/2020.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Tóthné Szabó Krisztina
Neptun kód: GXG2A2
Doktori Iskola: Molekuláris Orvostudomány Doktori Iskola

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

1. **Szabó, K.**, Jakab, Á., Pólska, S., Petrényi, K., Kovács, K., Issa, L. H. B., Emri, T., Pócsi, I., Dombrádi, V.: Deletion of the fungus specific protein phosphatase Z1 exaggerates the oxidative stress response in *Candida albicans*. *BMC Genomics*. 20, 1-17, 2019.
IF: 3.501 (2018)
2. Márkus, B., **Szabó, K.**, Pfliegler, V. P., Petrényi, K., Boros, E., Pócsi, I., Tózsér, J., Csősz, É., Dombrádi, V.: Proteomic analysis of protein phosphatase Z1 from *Candida albicans*. *PLoS One*. 12 (8), 1-21, 2017.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0183176>
IF: 2.766

További közlemények

3. **Szabó, K.**, Kónya, Z., Erdődi, F., Farkas, I., Dombrádi, V.: Dissection of the regulatory role for the N-terminal domain in *Candida albicans* protein phosphatase Z1. *PLoS One*. 14 (2), 1-27, 2019.
IF: 2.776 (2018)

A közlő folyóiratok összesített impakt faktora: 9,043

A közlő folyóiratok összesített impakt faktora (az értekezés alapjául szolgáló közleményekre): 6,267

A DEENK a Jelölt által az IDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományos metrika ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2020.04.29.

